

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica 16 (2021)

ISSN 2083-1765

DOI 10.24917/20831765.16.13

Renata Przybylska

ORCID 0000-0001-7787-6383

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska

Słowa pochwały – o semantyce pewnych przymiotników oceniających

Słowa kluczowe: semantyka przymiotników, wartościowanie w języku, przymiotniki oceniające

Keywords: semantics of adjectives, evaluation in language, evaluating adjectives

Wyrażanie ocen wartościujących jest jedną z podstawowych potrzeb i intencji komunikacyjnych użytkowników języka. Oceny wyrażają bądź aprobatę, pochwałę danego stanu rzeczy, lub przeciwnie – dezaprobatę i naganę. Mogą dotyczyć różnych szczegółowo wyróżnionych aspektów rzeczywistości, np. smaku: *pyszny*, wrażeń estetycznych: *ładny*, odczuć moralnych: *uczciwy* itd. Istnieje jednak pewna grupa środków leksykalnych, które służą wyrażaniu oceny w sposób ogólnikowy, bez precyzowania, o jaki aspekt rzeczywistości chodzi. Wśród nich szczególny zbiór stanowią przymiotniki ogólnie oceniające coś bardzo pozytywnie, dodatnio, np. takie jak *wspaniały*, *doskonały*, *świetny*, *znakomity*. Stanowią one podzbiór szerszej kategorii przymiotników ewaluatywnych. Alicja Nagórko, pisząc o przymiotnikach oceniających i poszukując dla nich inwariantu semantycznego, proponowała „dla opisu semantycznego ocen wartościujących [...] przyjąć wykładnik analogiczny do Mielczukowskich funkcji leksykalnych (Mielczuk I., 1974), powiedzmy parametr EVAL, ewentualnie z indeksem danej wartości” (Nagórko 1982). Przy zastosowaniu tej propozycji interesujący nas tutaj zbiór przymiotników ewaluatywnych charakteryzowałby się brakiem przypisanego indeksu jakiejś określonej wartości.

Grupie przymiotników tego rodzaju jest poświęcony niniejszy tekst. Moim celem jest zgromadzenie w miarę pełnego zbioru takich przymiotników używanych we współczesnej polszczyźnie, ukazanie ich frekwencji na podstawie danych korpusowych oraz przede wszystkim próba odpowiedzi na pytanie, jaka jest baza konceptualizacyjna dla łączącego te przymiotniki sensu ‘oceniłam kogoś/coś bardzo pozytywnie; ktoś/coś bardzo mi się podoba’. Interesuje mnie odpowiedź na pytanie, skąd mówiący danym językiem czerpią środki do wyrażania swojej pozytywnej oceny, jakie pojęcia warunkują proces konceptualizacji pochwał i dobór środków ich werbalizacji.

Podstawowym kryterium włączenia przymiotników do wskazanego zbioru jest obecność w ich znaczeniu sensu 'oceniany maksymalnie pozytywnie; bardzo dobry, najlepszy' przy równoczesnym niedoprecyzowaniu, pod jakim względem wyrażana jest ocena. Kwerenda słownikowa pozwala wskazać następujące przymiotniki tego rodzaju, które podaję w porządku wynikającym z frekwencji ich występowania w NKJP w podkorpusie zrównoważonym¹:

1. Wspaniały 20 777
2. Doskonały 13 605
3. Świetny 13 212
4. Znakomity 12 357
5. Wybitny 10 270
6. Nadzwyczajny 8 821
7. Cudowny 7080
8. Idealny 6999
9. Fajny 6940
10. Niesamowity 6092
11. Fantastyczny 3779
12. Pyszny 2143
13. Kapitałny 1757
14. Rewelacyjny 1684
15. Zdziwiający 1616
16. Genialny 1401
17. Imponujący 1278
18. Zacny 1231
19. Wyśmienity 1021
20. Wyborny 706
21. Pierwszorzędny 687
22. Niebiański 661
23. Niebywały 634
24. Fenomenalny 626
25. Zachwycający 516
26. Niezrównany 513
27. Wzorowy 496
28. Bajeczny 437
29. Obłądny 387
30. Olśniewający 221
31. Znamienity 221
32. Wyborowy 127
33. Urzekający 65

Do powyższego zbioru trzeba dodać nieodmienne wyrazy *super*, *ekstra*, które są gramatycznie polifunkcyjne, mogą być przymiotnikiem, jak i przysłówkiem. Wyszukiwarka Pelcra nie odróżnia tych obu funkcji, podając, że *super* występuje w podkorpusie zrównoważonym 5694 razy, a więc sytuuje się w pierwszej dziesiątce

¹ Dane uzyskane dzięki wykorzystaniu wyszukiwarki PELCRA.

leksemów służących wyrażaniu ogólnej oceny pozytywnej, a *ekstra* jest poświadczony 986 razy². Jako nieodmienny przymiotnik występuje też słowo *bomba* ‘oceniiany niezwykle pozytywnie’. Wśród wymienionych przymiotników większość jest wieloznaczna, co sprawia, że powyższe dane dotyczące frekwencji musimy traktować jedynie jako czasem bardzo przybliżone³. Problematiczny jest status przymiotników typu *niezwykły* ‘taki, który różni się od innych obiektów tego samego rodzaju, z którymi ludzie najczęściej się stykają, i dlatego zwraca uwagę’, *niesamowity* ‘niezwykły, budzący podziw lub grozę’, *wyjatkowy* ‘różniący się od innych obiektów tego samego rodzaju jakąś rzadką lub niezwykłą cechą’, *niepospolity*, które w swych definicjach np. w WSJP nie zawierają komponentu oceny pozytywnej, ale używane są przede wszystkim z nazwami czegoś pozytywnego i tym samym nabierają kontekstowo znaczenia oceny pozytywnej. Mamy tu do czynienia ze zjawiskiem prozodii semantycznej. Dyskusyjne może być też wyłączenie ze zbioru przymiotnika *piękny*. Choć w jednym ze swoich drugorzędnych znaczeń jest on wykładnikiem pozytywnej oceny ogólnej, to jednak pierwszoplanowo należy do kategorii przymiotników opisujących i oceniających doznania estetyczne. Dominacja komponentu, który wskazuje wyraźnie na jeden najważniejszy aspekt oceny – piękno, sprawia, że również ten przymiotnik pozostaje poza badaną grupą leksykalno-semantyczną. Z tych samych powodów nie ma na naszej liście słowa *cudny*, w którym podobnie dominuje estetyczne kryterium ewaluacji, związane z odczuwaniem przyjemnych wrażeń wzrokowych.

Częstość występowania badanych jednostek można potraktować jako wskaźnik ich pozycji w systemie leksykalnym współczesnej polszczyzny. W centrum pola pojęciowego ‘ogólnie bardzo dobrze oceniiany’ na tej podstawie można usytuować przymiotniki o najwyższej randze na liście frekwencyjnej: *wspaniały*, *doskonały*, *świetny* i *znakomity*.

Na zupełnych peryferiach natomiast mieszczą się jednostki, nieujęte na liście rankingowej wyżej, funkcjonujące głównie w środowiskowych odmianach języka polskiego, takie jak potoczne *wystrzałowy* (51⁴), *bombowy* (11), *szałowy* (9), *wdechowy* (6), *byczy*; młodzieżowe: *czadowy* (66), *czaderski* (14), *odlotowy* (82), *odjazdowy* (53), *fajowy* (22), *fajowski* (10), *superowy* (7), *kozacki*, w tym jednostki nieodmienne w tej funkcji, takie jak: *bajer*, *bajerek*, *wypas*; przestarzałe, ale też nacechowane środowiskowo *klawy* (103), jeszcze chyba starsze i dziś trochę zapomniane *morowy* (35); przestępcze, a wchodzące do języka innych środowisk: *git*, *gites*, *gitny*, *gitesowy*. Pełna analiza w przyszłości powinna objąć też jednostki nieciągłe, np. takie jak: *jak ta lala*, *na medal*, *w dechę*, *w wielkim stylu*, *prima sort*. Na pewno

² Znaczna część użycy związana jest jednak ze znaczeniem ‘dodatkowy’, a nie z tym, które nas interesuje – ‘oceniiany pozytywnie’.

³ Uzyskanie danych o frekwencji przymiotników wieloznacznych w każdym z możliwych znaczeń wymagałoby ręcznego przeszukiwania i przesiewania tych wielotysięcznych zbiorów, co na obecnym etapie badań nie jest możliwe.

⁴ W nawiasach podaję liczbę wystąpień leksemu w korpusie zrównoważonym, wyłonionych dzięki wyszukiwarce PELCRA. W odniesieniu do tych leksemów odrzucam użycia w znaczeniu innym niż to związane z wyrażaniem pozytywnej oceny, ponieważ przy tak nielicznych wystąpieniach można odsiać interesujące nas znaczenia ręcznie.

zaproponowana lista nie obejmuje wszystkich jednostek należących do tej kategorii. Jak bowiem wiadomo, środki leksykalne służące wyrażaniu aprobaty są nieustannie pomnażane, modyfikowane, odświeżane w celu wzmoczenia siły ekspresji. Widać to zwłaszcza we wspomnianych odmianach środowiskowych i w języku potocznym. Najwięcej innowacji tego typu pojawia się w odmianie młodzieżowej.

W jaki sposób można zrekonstruować i opisać bazę konceptualizacyjną, na której są ufundowane omawiane tu przymiotniki? Można zaproponować kilka ścieżek badawczych. Dla przymiotników współcześnie niemotywowanych ani słowotwórczo, ani semantycznie konieczne jest odwołanie się do słowotwórstwa historycznego lub sięgnięcie do ich etymologii. Dotyczy to takich jednostek jak np. *wspaniały*. Dla motywowanych słowotwórczo możliwe jest wskazanie wyrazu motywującego i tym samym wyłonienie pojęcia odgrywającego rolę w konceptualizacji znaczenia 'wysoka ocena ogólna'. Przykładowo *cudowny* jest motywowany przez rzeczownik *cud* lub *cudo* i to jego pierwsze, podstawowe znaczenie 'słynący z cudów lub powstały na skutek cudów' rzutuje na semantykę przymiotnika w funkcji oceniającej. Z kolei dla przymiotników wieloznacznych, których znaczenie wartościujące jest wynikiem rozwoju znaczeniowego od jakiegoś pierwszego literalnego znaczenia, istotne jest odwołanie się właśnie do tego pierwszego znaczenia przymiotnika i tym samym ujawnienie wyjściowego konceptu. Przykładowo *bajeczny* to w pierwszym znaczeniu 'związany z bajką – opowiadaniem dla dzieci', a dopiero w drugim 'niezwykły, wspaniały'. Jakie pojęcia mają charakter konstytutywny dla przymiotników oceniających pozytywnie, możemy się ponadto przekonać, analizując definicje słownikowe badanych jednostek. Łączne zastosowanie powyższych metod ma nam dać wgląd w strukturę pojęciową i sposób konceptualizacji sensu 'wysoka ogólna ocena pozytywna' w języku polskim. Innymi słowy, chodzi o odpowiedź na takie pytanie: do czego, do jakich pojęć odwołują się mówiący, wyrażając dzięki wymienionym przymiotnikom wysoką pozytywną ocenę? Lub inaczej: co – według zastanych w języku przymiotników wartościujących ogólnie bardzo pozytywnie – sprawia, że mówiący przyznają jakiemuś fragmentowi rzeczywistości ogólnie wysoką ocenę?

Ze względu na ograniczone rozmiary artykułu pominię tu część analityczną i przedstawię jedynie wyniki zaprojektowanego wyżej badania. Przesłanką do pozytywnej oceny jest między innymi fakt, że coś jest okazałe, imponujące wielkością lub rozmiarami, w sensie dosłownym, wyjściowo fizycznym i przestrzennym, wyższe ponad resztę. Taka wyjściowa konceptualizacja zawarta jest w leksemach *wspaniały*, *wyśmienity*, *wybitny*, *pyszny*, *imponujący* i *super*. Mający pierwszą, najwyższą rangę na naszej liście przymiotnik *wspaniały* według WSJP jest staroczeskim zapożyczeniem od *vzpanily* 'wyborny, okazały'⁵. Dokładny odpowiednik postaci staroczeskiej poświadczony w staropolszczyźnie brzmi *wspaniły*. Leksem *wyśmienity* utworzony przyrostkiem *-ity* jest historycznie pochodny od hipotetycznego abstrakcyjnego rzeczownika **wyśmien* 'wysokość', który można wyprowadzić z *psł. *vys-menъ : *vysъ (vys-okъ)*. Aleksander

⁵ Przymiotnik ten w języku czeskim jest derywatem od rzeczownika *pan* z przedrostkiem *vz-*: *wz-pan-ily*. Wiesław Boryś twierdzi, że pochodzi od staroczeskiego *vzpanily*, 'wyborny, okazały', a ten od staroczeskiego czasownika *vzpaniti* 'wynieść nad innych, wyróżnić' (Boryś 2005: 713).

Brückner pisze, że „wyśmienity, dziś o ‘znakomitym’, pierwotnie o ‘wysokim’” (Brückner 1974: 640). Jeszcze w XV wieku przymiotnik ten zachowywał pierwotne znaczenie ‘wysoki’. Leksem *pyszny*, współcześnie kojarzony głównie ze znaczeniem ‘bardzo smaczny’, jest używany także w znaczeniach ‘taki, który się bardzo podoba’ i ‘taki, który odznacza się wystawnością i bogactwem’. Według WSJP „Znaczenie *pyszny* ‘doskonały’ powstało prawdopodobnie od wtórnego *pycha* ‘doskonałość, okazałość’ jako przejaw *pychy* ‘cechy charakteru’. Było poświadczane już w polszczyźnie XVI w. Już wówczas *pyszny* *znaczył* ‘wspaniały, okazały, godny podziwu, wystawny’”. Leksem *wybitny* rozwinął znaczenie wartościujące pozytywnie ‘wybijający się ponad przeciętność’ od znaczenia wyjściowego ‘wyróżniający się wysokością na tle najbliższego otoczenia’. Także nieodmierne *super* etymologicznie wywodzi się od łacińskiego *super* oznaczającego ‘(położony) nad’. We wszystkich przymiotnikach z tej grupy sposób konceptualizacji pozytywnych ocen jest zgodny z wielokrotnie przywoływaną i opisywaną metaforą orientacyjną ‘w górę to dobrze – w dół to źle’. Leksem *imponujący* zdefiniowany jako ‘taki, który wzbudza czyjś szacunek lub podziw, między innymi z powodu dużych rozmiarów’ (WSJP) także nawiązuje do wielkości jako pojęcia motywującego przyznawanie oceny.

Inna domena kognitywna, mianowicie ‘światło’ wiąże się z przymiotnikami *świetny*, *ośniewający*. Etymologia przymiotnika *świetny* kieruje uwagę ku podstawie doświadczeniowej dotyczącej obiektów przykuwających na tle innych uwagę, w tym przypadku świecących, błyszczących, jaśniejących. Świetny oznaczał pierwotnie ‘błyszczący, jaśniejący’ i to znaczenie jest poświadczane w staropolskim przymiotniku *światny*. I znów kulturowe i językowe konotacje słownictwa związanego ze światłem są, jak wiadomo, bardzo pozytywne i biegunowo kontrastują ze słownictwem opisującym ciemność i mrok, konotującym zło i oceny negatywne. Przymiotnik *ośniewający*, pochodzący od czasownika *ośniewać* o dwóch charakterystycznych znaczeniach: pierwotnym – ‘razić wzrok silnym blaskiem’ i wtórnym ‘wzbudzać zachwyty’, również wykorzystuje tę domenę.

Pozytywna ocena wiąże się ponadto z kimś lub czymś, co jest rzadko spotykane, por. *niebываły*, *niepospolity*, *niezwykły*, *nadzwyczajny*, *wyjątkowy*. Aprobacyjna ogólna ocena w tych leksemach wynika z zanegowania tego, co jest *zwykłe*, *zwyyczajne*, *pospolite*, czyli często i powszechnie spotykane, niewyróżniające się niczym pozytywnym spośród innych obiektów tego samego rodzaju, niezwracające niczym uwagi, typowe. W ten sposób, tym razem głównie przez negację, język podpowiada, jakich cech szukamy dla obiektów wysoko ocenianych. Wyjątkowość wpisana w wysoką ocenę jest też składnikiem znaczenia wykładnika oceny takiego jak *fenomenalny*, wyrazu pochodnego od rzeczownika *fenomen* w jednym ze swych znaczeń nazywającego ‘rzadkie, niezwykle zjawisko’. Zbliżony znaczeniowo jest też przymiotnik oceniający *rewelacyjny* definiowany m.in. jako ‘taki, który stanowi pozytywne zaskoczenie i budzi zainteresowanie’ (WSJP) lub ‘będący rewelacją, stanowiący rewelację, niecodzienny, niezwykle, wyjątkowy’ (SJPD), ‘wyjątkowo dobry’ (sjp.pwn). Tym razem do słów pochwały i podkreślenia tego, że coś jest rzadkie, dołącza się jeszcze wskazanie, że to, co oceniamy pozytywnie, jest zaskakujące. W tej grupie można umieścić ponadto przymiotnik *genialny*, który w węższym znaczeniu opisuje kogoś, kto jest niezwykle utalentowany, a w szerszym staje się

ogólnikowym wykładnikiem oceny. W tym przymiotniku także dominuje składnik znaczeniowy podkreślający niezwykłość i wyjątkowość obiektu pod względem jakiejś niesprecyzowanej cechy zasługującej na uznanie.

Wysoka pozytywna ocena łączona jest z obiektami wybranymi z jakiegoś zbioru, zhierarchizowanymi jako pierwsze w jakimś porządku, oczywiście ze względu na swoje pożądane pozytywne cechy, stąd obecność przymiotników wartościujących, takich jak: *wyborny* 'najlepszy spośród wszystkich osób lub rzeczy danego rodzaju', *wyborowy* 'wybrany spośród najlepszych obiektów należących do danej kategorii' – oba leksemy pochodne od słowa *wyбір*, *pierwszorzędny* 'charakteryzujący się najlepszą jakością' motywowany przez wyrażenie '(położony) w *pierwszym* rządzie'.

Obiekt, któremu przysługuje najwyższa ocena, często jest konceptualizowany jako ten, który stanowi dla innych wzór, przykład do naśladowania, cel dążeń, pewien ideał, stąd w zbiorze przymiotników oceniających pozytywnie leksemy *wzorowy* 'robiący coś lub zrobiony w sposób doskonały' i *niezrównany* 'taki, któremu nie można dorównać' oraz *idealny* 'odpowiadający ideałowi'. Akcentują one fakt, że proces oceniania jest związany z porównywaniem między sobą ocenianych osób czy obiektów, a także z przymierzaniem ich do pożądanego wzorca. Z taką konceptualizacją spójny jest też przymiotnik *wyróżniający* mający znaczenie 'różny od innych, zwykle lepszy niż inni'.

Odrębną ścieżkę konceptualizacji, dziś już zatartą, ujawnia analiza przymiotnika *doskonały*. *Doskonały* bowiem to dawny imiesłów od staropolskiego czasownika *doskonać* 'wypełnić, dokonać', który miał pierwotne znaczenie następujące: 'całkowicie doprowadzony do końca, skończony'. Tym razem uwydatniony w strukturze konceptualnej jest fakt, że to co najlepsze, najlepiej oceniane, jest takie lub jest zrobione tak, że nie można i nie trzeba już w nim niczego dodać, poprawić, uzupełnić, jest dokończone, skończone.

Dziś już zatarta i nieczytelna jest konceptualizacja związana z pochodzeniem przymiotników *znakomity* i *znamienity*. *Znakomity* jest wyrazem pochodnym słowotwórczo od dawnego polskiego słowa, poświadczonego dla XVI wieku *znakomy* 'znany, znajomy' z przyrostkiem *-ity*. *Znakomy* to pierwotny imiesłów bierny czasu teraźniejszego **znakomъ*, utworzony od **znak-ti* 'znać' na wzór prasłowiańskich imiesłówów typu **vedomъ*, **vidomъ* kontynuowanych do dziś w postaci *wiadomy*, *widomy*. Pierwotnie zatem *znakomity* był powiązany z sensem 'znany' – możemy spekulować, że rozwój znaczeniowy szedł w kierunku 'znany powszechnie' i 'znany powszechnie z czegoś, co zasługuje na pozytywną ocenę'. Z kolei *znamienity* jako wyraz pochodny od rzeczownika *znamię*, jak podaje Boryś, ma znaczenie współczesne 'znany ze względu na swoje walory, zalety, wielkie zasługi, cieszący się uznaniem, znakomity wybitny', które rozwinęło się od sensu *znamię* 'to, co daje znak, informuje o czymś przez wywołanie określonych skojarzeń, przedmiot, cecha charakterystyczna, wyróżnienie, oznaczenie' (Boryś 2005: 743).

Z domeny 'świat nierealny, nierzeczywisty, niemożliwy, zjawiska z innego świata' czerpią potencjał do wyrażania ocen przymiotniki *cudowny*, *fantastyczny*, *bajeczny*, *bajkowy*, *boski*, *niebiański* definiowane odpowiednio w pierwszym swym znaczeniu jako 'słynący z cudów lub powstały na skutek cudów', 'będący nierealnym wytworem wyobraźni', 'dotyczący bajki'. Tu też można przyporządkować leksem

niesamowity, genetycznie będący zapożyczeniem z 2. połowy XIX w. z dialektu ukraińskiego, oznaczający – jak pisze Andrzej Bańkowski – opętanego przez złego ducha „spopularyzowane przez H. Sienkiewicza nowosłówko emfatyczne nadużywane w XX wieku (zamiast *niezwykły*)” (Bańkowski 2000, II: 308). Przymiotniki oceniające *boski*⁶ i *niebiański* nawiązują z kolei do bytu nieskończonego doskonałego, acz fizycznie niepoznawalnego, czyli Boga i miejsca jego rzekomego przebywania, wiecznej krainy szczęścia, czyli nieba. Tu także uaktywnia się konceptualizacja czerpiąca pojęcia ze świata nierealnego, niepoznawalnego wprost zmysłami, innego, prawdopodobnie lepszego.

Przejrzyste słowotwórczo współczesne wykładniki pozytywnej oceny nawiązują m.in. do wrażeń i uczuć doznawanych w kontakcie z osobą, obiektem, zjawiskiem podlegającym ocenie. Można tu wymienić leksemy *zachwycający* od czasownika *zachwycić*, *zadziwiający* od czasownika *zadziwić*, *fascynujący* od czasownika *fascynować* czy *urzekający* oraz *imponujący*. Wszystkie te przymiotniki mają zbliżone definicje ‘taki, który wzbudza podziw, zachwyt, uwielbienie’. Także przymiotnik *obłądny* jako wyraz pochwały wywodzi się od rzeczownika *obłąd* nazywającego szczególny stan psychiczny, mianowicie chorobę psychiczną objawiającą się urojeniami lub szerzej jakiś nienormalny stan wskazujący na odbieganie od normy, wykraczanie poza przyjęte schematy lub zasady. Podstawą przesunięcia znaczenia w kierunku wyrażania pozytywnej oceny jest odwołanie do obłądki jako pożądanego chwilowego stanu innej świadomości, wywołanego silnymi, nadzwyczajnymi bodźcami, wykroczenia poza rutynowe doświadczanie szarej codzienności.

W języku młodzieżowym źródłem pozytywnych ocen są wrażenia nazwane słowami *odjazd* lub *odlot*, prawdopodobnie doznawane jako przyjemny stan częściowej utraty świadomości występujący m.in. po zażyciu narkotyków. W WSJP słowa *odlot*, *odjazd* to synonimy zdefiniowane jako ‘stan euforii spowodowany przez jakieś wydarzenie lub środki odurzające’ i od tych rzeczowników pochodzą przymiotniki oceniające *odlotowy*, *odjazdowy*. Podobnie można zinterpretować przymiotnik *czadowy*, pochodny od rzeczownika *czad*, który w jednym z kilku swych znaczeń nazywa coś bardzo pozytywnego. To znaczenie rozwinęło się wskutek dekompozycji formalnej i semantycznej zwrotu frazeologicznego *ktoś daje czadu*, czyli ‘robi coś doskonale z energią i zaangażowaniem (aż leci dym)’. Owo *dawanie czadu* jest przede wszystkim używane jako ocena sposobu wykonywania muzyki. Jeśli gra ją ktoś dynamicznie i tak, że wywołuje żywiołową reakcję słuchaczy, to można o nim powiedzieć z aprobatą, że *daje czadu*. Wszystkie te trzy przymiotniki przeszły taką oto ewolucję semantyczną: w kontakcie z X mówiący doświadcza stanu odjazdu, odlotu, żywiołowo reaguje, jest pobudzony, a ponieważ te stany są dla niego przyjemne, ocenia ów zewnętrzny bodziec X pozytywnie. Ten leksykalny środek oceniający przenoszony jest potem na inne osoby, obiekty, zjawiska. Obecny w tej grupie przymiotnik *bombowy* pochodzi od słowa *bomba* w znaczeniu ‘rzecz lub wydarzenie oceniane jako znakomite’ (WSJP). To znaczenie z kolei rozwinęło się z sensu ‘robiący duże wrażenie, wywołujący sensację’, opartego na znaczeniu

⁶ Przymiotnik *boski* według wyszukiwarki Pelcra wystąpił w korpusie zrównoważonym 9289 razy, jednak trudno odfiltrować wyniki dotyczące znaczenia związanego z oceną, co znamienne – większość kontekstów to użycia we frazie nazwie własnej *Matka Boska*.

słowa *bomba* ‘coś efektownego, obliczonego na sensację’. Tu również ocena pozytywna jest połączona z tym, że coś wywołuje nadzwyczajnie silne, niespodziewane wrażenie metaforycznie opisane leksemem *bomba*.

Właściwie wszystkie przymiotniki ewaluatywne charakteryzują się tym, że w ich znaczenie wpisane jest wyrażanie towarzyszących ocenie uczuć. Składnik emotywny występuje w definicji lub jest związany z konotacją danego przymiotnika. Korelacja oceny i wyrażanego uczucia jest zasadniczo dość oczywista, mianowicie ewaluacja pozytywna łączy się z uczuciami pozytywnymi, przyjemnymi, natomiast ewaluacja negatywna – z uczuciami negatywnymi. Niektóre przymiotniki z analizowanego zbioru są wprost definiowane jako wskazujące na fakt, że oceniany obiekt budzi określone uczucia. Najczęściej przywoływane jest towarzyszące ocenie uczucie podziwu lub zachwytu. Skoro przyjmiemy definicje *zachwytu*: ‘uczucie uznania dla kogoś lub czegoś’ (sjp.pwn), ‘uczucie wielkiego podziwu, uznania dla kogo lub czego, dla czyich zalet połączone z uniesieniem’ (SJPD), ‘stan, którego doznajemy, gdy się nam coś podoba i oczarowuje nas’ (ISJP), oraz definicje *podziwu* ‘zdumienie połączone z uznaniem, zachwytem’ (sjp.pwn), ‘uczucie zdziwienia połączone z uznaniem, czią, zachwytem’ (SJPD), ‘uczucie przyjemności, z jaką patrzymy na coś, co się nam podoba, lub uznania i szacunku, jaki budzi w nas jakaś osoba, jej umiejętności, dokonania charakter’ (ISJP) i dalej – będziemy rozumieć definiens *uniesienie* jako ‘stan podniecenia uczuciowego’ (sjp.pwn), a definiens *zdumienie* jako ‘stan człowieka, który się czymś zdumiał; zdziwienie’ (SJPD), ‘uczucie, jakiego doznajemy, kiedy coś nas kompletnie zaskoczyło, często coś, co oceniamy pozytywnie’ (ISJP), to w konsekwencji musimy przyjąć, że ewaluacja pozytywna uruchamia całe spektrum uczuć o różnym nasileniu: emocjonalne poruszenie, zainteresowanie, uczucie przyjemności, zdziwienie, zdumienie, zaskoczenie, uniesienie, zachwyt, podziw, oczarowanie i skłania do przyjęcia postawy uznania, szacunku. Analizowane przymiotniki ogólnie wyrażające pochwałę kogoś lub czegoś wszystkie są zabarwione taką uczuciową emfazą. Tylko jeden z nich – przymiotnik *niesamowity* – ma charakter uczuciowo ambiwalentny, jest bowiem definiowany jako ‘niezwykły, budzący podziw lub zgrozę’ (WSJP) lub ‘sprawiający wrażenie czegoś niezwykłego, niepokojący, budzący lęk’ (SJPD). Ale być może przywołanie uczuć takich jak niepokój, lęk, zgroza nie jest tu wcale zaskoczeniem, skoro psychologowie twierdzą, że człowiek w pewnych warunkach lubi się bać, o czym ma świadczyć np. upodobanie do oglądania horrorów czy thrillerów. A zatem uczucie kontrolowanego strachu nie wyklucza wiążącej się z nim przyjemności i wynikającej stąd pozytywnej ewaluacji czegoś.

Dwa przymiotniki: *fajny* i *kapitalny* to zapożyczenia, dla których nie da się wskazać motywującego je na gruncie polszczyzny pojęcia zaczerpniętego z jakiejś domeny poznawczej. *Fajny* Bańkowski uważa za zapożyczenie, które przewędrowało z niemieckiego *fein* ‘doskonały, wyborny, w dobrym gatunku (o towarze)’ do jidysz, stąd do polskich gwar i ostatecznie do polszczyzny potocznej (Bańkowski 2000, I: 356). *Kapitalny* z kolei to według Bańkowskiego anglosemantyzm o eksprezywным wydźwięku, kalkujący ang. *capital* w znaczeniu ‘pierwszorzędny, wyborny, znakomity’ (Bańkowski 2000, I: 624).

Przegląd przymiotników ewaluujących pozytywnie pozwala ostatecznie ustalić następujące kręgi pojęciowe, z których się one wyłoniły na drodze rozwoju semantycznego:

- ‘duża wielkość i wysokość, położenie ponad’: *wspaniały, wyśmienity, wybitny, pyszny, super*;
- ‘świecenie’: *świetny, olśniewający*;
- ‘bycie rzadkością’: *niebываły, niepospolity, niezwykły, nadzwyczajny, wyjątkowy, fenomenalny, genialny, rewelacyjny*;
- ‘bycie znanym (z czegoś dobrego)’: *znakomity, znamienity*;
- ‘bycie wzorem’: *wzorowy, idealny, niezrównany*;
- ‘bycie wynikiem starannego wyboru’: *wyborny, wyborowy, pierwszorzędny*;
- ‘powiązanie ze światem nierealnym’: *boski, cudowny, niebiański, bajkowy, bajeczny, fantastyczny*;
- ‘wzbudzenie przyjemnych i/lub bardzo silnych uczuć i odczuć’: *zachwycający, zadziwiający, fascynujący, urzekający, niesamowity, obłądny, odlotowy, odjazdowy, czadowy, bomba...*

Do każdego z wyżej wymienionych kręgów pojęciowych zostały przyporządkowane przymiotniki oceniające według tego składnika sensu – żywego dziś lub już zatartego, który w nich dominuje. Trzeba jednak zaznaczyć, że powyższy podział przymiotników nie jest rozłączny, sensy drugoplanowe sprawiają bowiem, że prawie każdy przymiotnik może równocześnie wystąpić w dwu lub więcej kręgach pojęciowych.

Odsłonięcie bazy konceptualizacyjnej przymiotników oceny pozytywnej kieruje nas w stronę fizycznej podstawy doświadczeniowej, będącej źródłem takiej, a nie innej werbalizacji ocen. Podstawa doświadczeniowa to po prostu zbiór życiowych doświadczeń człowieka wynikających z interakcji ze światem i motywujących jego sposób myślenia o świecie i w konsekwencji sposób ubierania tych myśli w słowa. Jak się wydaje, odsłonięta tu podstawa doświadczeniowa może mieć w dużej mierze charakter uniwersalny, powtarzający się w innych językach, nawet tych genetycznie niespokrewnionych, por. np. powiązanie wysokiej oceny ze światem nierealnym, ang. *wonderful*, niem. *wunderbar*, franc. *miraculeux*.

Rozwiązanie skrótów

ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. I–II, Warszawa 2000.

NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, nkjp.pl.

SJPD – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa 1955–1969.

WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Źmigrodzki, <https://wsjp.pl/> (dostęp: 20.05.2021).

sjp.pwn – *Słownik języka polskiego* PWN, sjp.pwn (dostęp: 29.04.2021).

Bibliografia

- Bańkowski A., 2000, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I–II, Warszawa.
 Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.

Brückner A., 1974, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.

Nagórko A., 1982, *O właściwościach semantycznych przymiotników oceniających*, „Poradnik Językowy”, z. 9, s. 614–620.

Word of praise – about the semantics of certain evaluating adjectives

Abstract

The article concerns several dozen adjectives expressing a general positive assessment in Polish. The analysis aims to reveal the concepts that motivate the semantic development of the adjectives listed above from other, more specific meanings to the evaluation meaning. The author concludes that evaluative adjectives are motivated by concepts from several specific semantic circles, e.g. 'large size', 'light', 'rarity', 'unreality' etc.